

Oponentský posudek na disertační práci

Mgr. Bc. Martina Kolouška

Vztah spravedlnosti a státu a jeho proměna v současnosti

Disertant si pro svoji práci zvolil náročné téma vztahu spravedlnosti a státu, které pojal v širší problematiku, která by mohla obsáhnout několik kvalifikačních prací. Snažil se zachytit genezi pojmů spravedlnost a stát a návazně jejich vzájemný vztah. Své úvahy navázal na teze významných myslitelů, kteří nastavovali základní přístupy ke spravedlnosti a státu od antiky po současnost. V tom lze spatřovat klad autorova přístupu i možnost sejít ze správné cesty. Vývojem prochází nejen chápání pojmů, ale i obsah samotných analyzovaných jevů. Je nicméně třeba ocenit autorovo úsilí exponovat zvolené téma v komplexním pohledu, snahu autora vystihnout aktuální proměny spravedlnosti a státu a dát vizi dalšího směřování spravedlnosti. Celkovému vyznění jeho úvah se do cesty staví zásadní procesy měnící současný svět, zejména globalizace a evropeizace práva a systému vládnutí a postnacionální pluralizace pozdně moderní společnosti a státu. Autor si uvědomuje nezbytnost ochraňovat moderní právní stát a spravedlnost, která se vzdaluje konkrétnímu člověku. Hledá odpovědi na otázky, které si nutně musí dnešní právní teorie a právní filosofie pokládat.

Posuzovaná práce o celkem 193 stranách je rozdělena na introductio, pět kapitol, conclusio a epilog. Práci uzavírá seznam použitých zdrojů, český a anglický abstrakt a klíčová slova.

V **úvodu** práce autor formuluje cíl práce, kterým je „*určit, jakým způsobem se v současnosti ... proměňuje stát i spravedlnost*“ v kontextu soudobých změn role a postavení státu (s. 6). Vyslovuje naději, že práce přispěje alespoň drobnou měrou k pochopení fenoménu spravedlnosti. Je otázkou, zda je spravedlnost určitým měřítkem práva, jak uvádí autor (s. 5), nebo je spíše právo měřítkem spravedlnosti. Autor vhodně připomíná Kelsenovu myšlenku, že absolutní spravedlnost je věčným snem lidstva. Shodně s tím Arnošt Inocenc Bláha, stejně tak i Ota Weinberger, shledává, že právo vyrůstá z antropologické organizace jedince rozlišovat mezi správným a nesprávným, právem a bezprávím; vycházet z vytvořených představ norem je dáno všem jedincům lidského rodu.

První kapitola je věnována genezi a vývoji spravedlnosti. Autor zde ukazuje vývoj pojmu spravedlnost od antického Řecka a filosofa Platóna po současnost. Charakterizuje spravedlnost jako normu a jako vlastnost. Vyjadřuje tím vlastně fakt, že spravedlnost jako hodnotící kritérium má svoji relevanci pouze ve vztahu k lidskému jednání a jeho výsledkům. Autor ukazuje, že spravedlnost je v první řadě vlastností společenského řádu. Zde lze připomenout tezi, že jednou z největších potřeb člověka je přesvědčení, že svět kolem nás je spravedlivý. Autor dále rozebírá původ (zdroje) spravedlnosti, které shledává v transcendentálně-metafyzických zdrojích (zejména v Bohu) a v imanentně-fyzických zdrojích (zvl. příroda, člověk, rozum a společnost sama). Tyto zdroje stojí obvykle i v základu

konceptu přirozenoprávních teorií, které také pracují s kategorií spravedlnosti. Autor pak rekapituluje názory vybraných autorů (teorií) na spravedlnost. Jejich výběr je třeba považovat za autorovu licenci.

V závěru kapitoly autor shrnuje, že spravedlnost je v nejobecnějším smyslu pravidlo. Navazuje v tomto na Kelsenovo a Weyrovo konstatování, že spravedlivé znamená v souladu s určitou normou. Zde je třeba dodat, že Kelsen spravedlnost jinou než legální považoval za iracionální ideál a z uvažování v právní vědě vyloučil jakýkoliv jiný okruh spravedlnosti než legální spravedlnost. Pokud uvažujeme o spravedlnosti v právu, je třeba si uvědomit určitou specifickou legální spravedlnosti oproti spravedlnosti morální, sociální, politické, ekonomické či boží a vnímat možná napětí ve spravedlnostním hodnocení téhož chování nebo situace v rozdílných okruzích spravedlnosti.

Následující **druhá** kapitola je zaměřena na vývoj chápání pojmu stát. Jde o téma dříve pěstované v rámci teorie státu a práva, jak je tomu ještě na některých slovenských právnických fakultách. Nyní se této problematice věnuje zejména státověda. Autor charakterizuje povahu, formu a prvky státu. Dostává se k vymezení pojmu státu a jeho původu jako přirozeného útvaru (vycházejícího z Aristotelova člověka jako zoon politikon) versus umělého útvaru (v duchu Hobbesova Leviathana). Zamýšlí se nad legitimitou a účelem státu a podrobněji se zastavuje u Jellinekových pěti základních důvodů existence státu, z nichž zvláštní důležitost náleží Hobbesově teorii společenské smlouvy. V souvislosti s teorií o expanzivních účelech státu uvádí, že tzv. welfare-state teorie vedly ke vzniku tzv. policejního státu (s. 73). Zde je třeba ale především předeslat, že welfare-state patří k charakteristickým znakům moderního státu, jak i autor uvádí na s. 82. Disertant se věnuje rozlišení formy státu a formy vlády a problematice vztahu státu a práva. Věnuje se otázce státu jako normotvornému subjektu. Vychází zde z předpokladu, že stát je původcem práva a dovozuje, že právo před vznikem státu nebylo (s. 90). František Weyr si v tomto směru položil právně filosofickou otázku časové priority státu nebo práva, co bylo dříve, zda stát nebo právo. Z pohledu normativní teorie zaujal stanovisko, že tato otázka pozbývá smyslu, neboť oba jevy musí být pro právnické poznávání dány současně. Oproti tomu lze nicméně poukázat na existenci předstátních společností, kde právo existovalo v odlišné podobě, ale vykazovalo jeho obdobné znaky, tak jak je uvádí např. právní antropolog Leopold Pospíšil: autorita, požadavek univerzální použitelnosti, závazek a sankce. S tímto zárodečným právem se lze setkat i dnes u přírodních národů (kmenů) žijících mimo civilizační okruh.

Disertant zde zdůrazňuje vázanost státu vlastním právem a mezinárodním právem (s. 91-94). Lze zde postrádat vázanost státu i právem evropským. Zajímavou problematiku představuje možný rozpor mezi demokratickým a právním prvkem demokratického právního státu - zda má být demokratický prvek s právním vyrovnán nebo má být jeden z nich silnější? Autor to řeší konstatováním, že oba prvky by měly být rovnoměrně zastoupeny, kdy lid nemůže svou moc vykonávat libovolně (s. 100). Zde lze připomenout jednu z podstatných zásad angloamerického Rule of Law: vláda lidu musí být založena na vládě práva.

Třetí kapitola se věnuje vztahu spravedlnosti a práva a autor tento vztah předznamenává tezí: „*co je skutečné, to je spravedlivé*“, dovozovanou z Hegelova výroku: „*co je rozumné, to je skutečné: a co je skutečné, to je rozumné*“ (s. 110). Disertant zde správně připomíná

Kelsenovo a Weyrovo stanovisko, že pro pojem práva není rozhodné kritérium správnosti, nedodává ale další jejich zásadní stanovisko o odpoutání pojmu právní normy od pojmu etické normy. Lze stěží obecně postulovat, že pozitivní právo je vyjádřením pozitivní morálky, neboť „*stát je prostorem, v jehož normotvorném procesu dochází k formulaci morálních stanovisek dané společnosti*“ (s. 106). Podle optimistického názoru autora je novověký stát autoritou, v jehož „*pozitivně stanoveném právu je vyjádřena morálka společnosti, a ostatní morálky s ní musejí být v alespoň takovém souladu, v jakém to stát sám vyžaduje*“ (s. 110). Už Emanuel Chalupný v roce 1929 konstatoval, že právo a morálka jsou dvě autonomní složky kultury a že morálku nelze napravovat právem, nýbrž jen morální výchovou. Z hlediska legální spravedlnosti je třeba hodnotit jako spravedlivé vše, co je v souladu s právem. Z pozic jiných okruhů spravedlnostního hodnocení mohou být právo a postup podle práva hodnoceny jako nespravedlivé, např. z pohledu morální, sociální, ekonomické, boží, genderové, historické a dalších spravedlností. Autor dále rozvíjí úvahy vycházející z teze: co je skutečné, to je rozumné a v parafrázi vyjadřuje: „*co je skutečné, to je spravedlivé*“ (s. 104). S tím se lze ztotožnit pouze z hlediska pohledu na právo jako vyjádření legální spravedlnosti. Tedy např.: co je skutečným (pozitivním) právem, soudním rozhodnutím apod., to je legálně spravedlivé.

Ve vztahu práva a morálky je třeba vycházet z faktu, že některá právní odvětví jsou až z 90% amorální, tedy morálně indiferentní, nijak s morálkou nesouvisí, např. dopravní předpisy nebo procesní předpisy. Nelze dost dobře morálně posuzovat, zda je morálnější nejvyšší povolená rychlost na dálnici 90, 100 nebo 130 km/hod. Disertant uvádí, že v praxi soudního rozhodování se argumentace morálními hodnotami objevuje čím dál častěji (s. 125). Pro toto tvrzení by bylo vhodné uvést nějaký argument. Správně poznamenává, že morální princip inkorporován do právního řádu, ztrácí svou kvalitu jakožto morální princip a stává se principem - pravidlem právním (s. 129). V závěru kapitoly disertant ukazuje diferencovanost morálky v dnešních společnostech a zdůrazňuje přednost pozitivistického přístupu k právu. Platnost práva nemůže ve světě morálního pluralismu záviset na morálce.

Ve **čtvrté** kapitole se disertant dostává k problematice změny moderního státu a jeho možnostem a limitům. Ukazuje expanzi lidských práv, která má i negativní důsledky v likvidaci liberální svobody. Upozorňuje na narůstající množství právních předpisů a dovozuje, že množstvím právních předpisů získává moc výkonná a soudní větší svobodu rozhodování. S tímto názorem se nelze zcela ztotožnit, stejně jako s tvrzením, že zákonodárce není v normotvorbě v zásadě ničím vázán a zákonodárství tak lze označit za novou formu libovůle (s. 142). Autor při tom na s. 106 říká, že „*pozitivní právo je vyjádřením pozitivní morálky*“. Zároveň poukazuje na proměnu právního státu v justiční stát a na privatizaci státní moci jejím předáváním na soukromé subjekty. Výstižně jsou ukázány vnější vlivy působící na stát, zejména proces globalizace, omezování státní suverenity, oslabování hranic státu a pluralismus států a právních řádů. Lze dodat další důležitý aspekt, kterým je pluralizace společnosti, a to jak z hlediska heterogenity obyvatel státu, tak z hlediska jimi zastávaných hodnot, norem, životního stylu, náboženství a dalších kulturních prvků.

V poslední **páté** kapitole se disertant dostává ke změnám spravedlnosti v kontextu proměn státu. Ukazuje, že se na jedné straně rozšiřuje oblast moci státu, na druhé straně stát slábne. Inspirativní je zejména teorie univerzální spravedlnosti Johna Rawlse. Globalizace přináší i potřebu chápat spravedlnost v globálním rozměru, zejména pokud jde o rozdělení

bohatství. Disertant si všímá vybraných problémů globální spravedlnosti. Jde o citlivé otázky ospravedlňování terorismu, spravedlivých válek, problém ničení životního prostředí a další.

Práci uzavírá *conclusio* a epilog. **Conclusio** má být určitým shrnujícím závěrem práce. Autor optimisticky dovozuje s odkazem Hegelovy myšlenky spojení státu a spravedlnosti. Stát je ztělesněním mravnosti svých občanů a jako takový je spravedlivý. Lepší spravedlnost než tato není lidstvu dostupná (s. 172). Je ale otázkou, zda jsou tyto Hegelovy myšlenky stále živé i po dvou stech letech. Je třeba se ztotožnit s autorovým přesvědčením, že „*moderní právní stát, je výdobytkem, který je dosud třeba střežit*“ (s. 173).

V **epilogu** se autor zamýšlí nad perspektivami spravedlnosti. Přemítá o osudech velkých teorií spravedlnosti, jako byla Platónova nebo Rawlsova teorie spravedlnosti. Rozsah pojmu spravedlnosti se rozšiřuje, zejména s globalizací a ochranou životního prostředí. Snaha dodat pojmu spravedlnosti globální, absolutní a universální obsah znamená vzdalování spravedlnosti jednomu každému člověku, neboť neexistuje globální subjekt, který by byl obdobou státu univerzálního svým občanům.

K **celkovému hodnocení** disertační práce lze konstatovat, že se disertant s problémově neobyčejně bohatým tématem úspěšně vypořádal. Z práce je zřejmé autorovo nadšení pro otázky spravedlnosti, jež čerpal zejména z prací klasických myslitelů. Se základní myšlenkovou linií práce se lze ztotožnit, optimismus některých závěrů je však třeba mírnit. V práci lze postrádat specifickou rozdílnost legální a morální spravedlnosti a případný vliv i dalších oblastí spravedlnosti, zejména sociální spravedlnosti (např. rozevírající se nůžky sociální nerovnosti). Je třeba říci, že zvolené téma představovalo pro disertanta teoreticky náročnou výzvu. Ke zpracování tématu přistupoval systematicky. V úvodu stanovený cíl, postihnout proměny státu a spravedlnosti v kontextu soudobých změn role a postavení státu, se autoru podařilo v plném rozsahu naplnit. Drobné poznámky k práci nesnižují celkové ucelené a promyšlené zpracování tématu práce.

Práce je zpracována pečlivě a s dobrou znalostí problematiky, text má logicky vystavěnou strukturu a je psán čtivým a srozumitelným jazykem. Práce vychází z širokého bibliografického zázemí, včetně zahraniční provenience. Disertace je doplněna bohatým poznámkovým aparátem (859 odkazů).

Po formální stránce je práce na dobré úrovni, je přehledná, s minimálním počtem překlepů a pečlivě zpracovanými citacemi odpovídajícími citační normě ČSN ISO 690.

Autor svou disertační práci prokázal schopnost samostatné tvůrčí vědecké práce, v práci přináší nové vědecké poznatky. Celkově práce naplňuje požadavky kladené na tento typ prací, a proto **práci doporučuji k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertační práce.**

V Brně 31. 1. 2020

prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.

